

В. С. Батиргарєєва, доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID ID 0000-0003-3879-2237

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СУЧАСНОМУ ТРАНЗИТИВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ УКРАЇНИ*

Постановка проблеми. Попри зовнішні виклики, які долає наша держава через повномасштабне вторгнення РФ в її суверенний простір, внутрішнім ворогом для України залишається злочинність. Водночас не можна не помітити, що внутрішня за характером реакції соціуму проблема злочинності – традиційної і новітньої – у теперішній час зумовлюється багато в чому й зовнішньою обставиною агресивної війни, котра ведеться проти України. Саме ця обставина генерує надвелику кількість злочинів агресії, які виявляються логічним породженням війни. Реакцію нашого соціуму на злочинність слід розцінювати саме як внутрішню, оскільки поки що відсутня дієва відповідь на злочини агресії з боку міжнародної спільноти. Так, наприклад, міжнародні експерти неоднозначні в оцінці масових вбивств і катувань українських громадян в Бучі, Ірпені, Гостомелі та на Ізюмщині. Справа в тому, що одні представники цієї експертної спільноти трактують події в Україні як геноцид, інші – лише визнають наявність передумов геноциду, але водночас посиляються нібито на брак фактів для такої оцінки¹. І все це відбувається на тлі тривання процесу вхо-

дження України до європейської родини, що не був перерваний навіть війною.

Такі надвипробування у поєднанні з продовженням курсу євроінтеграції свідчать про те, що українське суспільство перебуває в неординарному стані свого існування й розвитку, який можна охарактеризувати як транзитивний. Ще у 2019 р. знаний український кримінолог Ю. В. Орлов наголосив, що «варто усвідомлювати те, що так звані перехідні, транзитивні періоди розвитку суспільств (а надто українського як пострадянського, посттравматичного) трансформувалися у перманентно кризові соціальні стани»². Кризові стани, якими позначається наша дійсність протягом вже не одного десятиліття, до того ж підсилені кумулятивними наслідками війни, відбиваються як на характері злочинності та її особливостях, так й мають братися до уваги під час визначення стратегічних підходів у справі запобігання злочинності й моделювання конкретних заходів у цій сфері. Розв'язання зазначеного питання не терпить зволікання, оскільки одночасне перебування України у таких різних системах координат, як оборона Вітчизни і прогресивний європейський рух, що розгортаються до того ж на тлі зовнішньополітичних інтриг, потребує брати до уваги фактори великого дефіциту як людських і матеріальних ресурсів, так, власне, й часу, що відведений на проходження Україною кризь коридор транзитивності.

* *Примітка.* Стаття підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

¹ Батиргарєєва В. С. Вітальне слово учасникам «круглого столу» *Геноцид в Україні: проблеми доказування та покарання: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу* (м. Харків, 17 груд. 2024 р.) 9

² Орлов Ю. В. Постмодерна кримінологія: основні гносеологічні орієнтири (2019) 2 (21) Вісник кримінологічної асоціації України 15

Розкриваючи проблему особливостей запобігання злочинності у сучасному транзитивному суспільстві України, з методологічної точки зору уявляється правильним зосередитися на двох проєкціях можливих міркувань, зв'язавши які до єдиного цілого, вдасться реалізувати ідею побудови системи запобігання, резистентної до турбулентності будь-якого виклику. Одна із цих проєкцій бачиться у розумінні транзитивності в соціальному значенні, її характеристик і проявів, часових параметрів, наслідків для різних сфер суспільства, у тому числі правової сфери, врешті-решт, впливів на абрис системи заходів запобігання. Друга проєкція – у конкретних напрямках концентрації зусиль з урахуванням знання про транзитивність українського соціуму, які дозволили б стабілізувати ситуацію зі злочинною деструкцією, що руйнує цей соціум.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перебуваючи у системі координат першої із перелічених проєкцій, зазначимо, що у власній кримінологічній розвідці теоретичним базисом обираємо наукові праці тих українських і зарубіжних учених, котрі робили акцент на аналізі транзитивності світу як такого з огляду на події, що відбувалися у період від середини ХХ ст. до нашого часу. Чимало із цих подій вплинули й на долю Української держави та народу, тим самим зумовивши перебування нашої країни тривалий час у зоні транзитивності. Причому нагадаємо, що транзитивність суспільства у ХХ ст. проявилася через глибокі соціально-політичні та економічні зміни, які відбувалися у різних країнах світу і стали наслідками, зокрема, Другої світової війни (руйнування старої світової системи, перехід до біполярного світу, масові міграційні процеси, зміна кордонів, формування ООН та ін.), утворення країн так званого третього світу (деколонізація та формування незалежних держав в Азії та Африці), кризи соціалістичної системи та розпаду СРСР, переходу до постіндустріального суспільства тощо. У свою чергу, транзитивність суспільства у ХХІ ст. пов'язується із такими ключовими аспектами, як, зокрема, практика розповсюдження гібридних режимів влади, що поєднують елементи демократії та автократії, нові альянси та геополітичні розклади, вплив глобальних криз (COVID-19, перманентні військові конфлікти, кліматичні загрози та ін.), перехід від традиційної індустріальної економіки до цифрової, руйнування усталених

соціальних інститутів та зміна у сприйнятті гендерних ролей, війна в Україні як символ глобальної боротьби демократії проти автократії тощо.

З огляду на перелічене значний внесок у висвітлення питань соціальної транзитивності зробили такі зарубіжні вчені, як Radosveta Dimitrova at al.¹, Julian Exeter та Steven Fries², Samuel Ph. Huntington³, Taras Kuzio⁴, Michael McFaul⁵, Luzelle Naudé⁶, Lucian W. Pye⁷, Philippe C. Schmitter та Terry L. Karl⁸ та ін. Українськими вченими так само активно обговорюються питання «сучасного суспільства, що знаходиться у стані безперервного динамічного розвитку та ... в якому право, що традиційно було острівцем стабільності, ... зазнає суттєвих трансформацій»⁹. Ці процеси, звісно ж, не можуть не позначатися на «якості» правопорядку у суспільстві, чутливим барометром якого якраз й є злочинність. У розрізі аналізу стану правопорядку за подібних часів та розв'язання непростих питань, що виникають на тлі процесів транзитивності світу в цілому та нашої країни, зокрема, слід згадати про таких вітчизняних дослідників – правників, філософів, соціологів, політологів, як Я. М. Балановський¹⁰,

¹ Dimitrova R, Musso P, Naudé L, Zahaj S, Solcova I P, Stefenel D, Uka F, Jordanov V, Jordanov E, & Tavel P 'National collective identity in transitional societies: Salience and relations to life satisfaction for youth in South Africa, Albania, Bulgaria, the Czech Republic, Kosovo and Romania' (2017) 27 (2) Journal of Psychology in Africa 150–158.

² Exeter J, Fries S 'The Post-Communist Transition: Patterns and Prospects' (1998) Sep 1 35 (3) Finance and Development 26–29

³ Huntington Samuel P *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman: University of Oklahoma Press, 1991) 366

⁴ Kuzio T *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War* (Abingdon: Routledge, 2022) 280; *Theoretical and Comparative Perspectives on Nationalism: New Directions in Cross-Cultural and Post-Communist Studies. Soviet and Post-Soviet Politics and Society* (Hannover: Ibidem-Verlag, 2007) 436

⁵ McFaul M 'The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World' (2002) 54 (2) World Politics 212–244

⁶ Naudé L 'Identities in transitional societies' (2017) 27 (2) Journal of Psychology in Africa 101–104.

⁷ Pye Lucian W 'Societies in Transition' (1965) 13 (4) 1 Economic Development and Cultural Change 489–491.

⁸ Schmitter P C, Karl T L 'The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go' (1994) 53 (1) Slavic Review 173–185.

⁹ Матвеева ЛІГ 'Транзитивність у правовій сфері: загальнотеоретичне дослідження' (автореф д-ра юрид наук Одеський державний університет внутрішніх справ, 2016) 3

¹⁰ Балановський Я 'Явище соціальної транзитивності – чинник темпоральної маргінальності суспільства' (2018) 7 Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України 289–297

Є. І. Головаха¹, О. В. Горбань², Я. В. Зоська, А. Г. Стадник та Н. Ю. Кравченко³, Л. Г. Матвєєва⁴, Ю. В. Орлов⁵, А. Я. Подп'ятнікова⁶, О. І. Романюк⁷, О. П. Шаповал⁸ та ін.

Ракурс другої проєкції особливостей запобігання злочинності в українському суспільстві транзитивного типу, що сфокусований на визначенні чітких напрямів реалізації запобіжного потенціалу, набуває абрисів завдяки зверненню до теоретичних здобутків українських вчених, що працюють в умовах збройної агресії рф в Україні. Саме знання останніх має значення, оскільки ці вчені, залишившись у країні, знають, як ніхто інший, реальну ситуацію із криміногенними трендами та дійсними, а не уявними викликами життя й благополуччю наших громадян. До їх числа насамперед слід віднести праці співробітників відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (А. Б. Блага, В. В. Голіна, А. В. Калініна, М. Г. Колодяжний, О. В. Новіков) та багатьох представників інших юридичних осередків, наукові розвідки яких пов'язані із розв'язанням питань запобігання злочинності на сучасному етапі трансформації українського суспільства в умовах активної фази оборони нашої держави. Разом із тим не можна не згадати й наукові праці фундаторів юридичної науки, в яких відбиваються складні

соціальні процеси, що впливають на стан злочинності в Україні (О. М. Бандурка⁹, О. М. Костенко¹⁰, О. Г. Кулик¹¹, О. М. Литвинов¹² та ін.).

Але час ставить перед наукою і практикою все нові й нові завдання. Це означає, що поряд із тими проблемами у сфері протидії злочинності, котрі й досі залишаються нерозв'язаними, потребують свого опрацювання так само й нові, що виявляються породженням збройної агресії. Із цією метою в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України у 2025 р. розпочалася реалізація фундаментальної теми під назвою «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання», одним із завдань розробки якої є створення теоретико-методологічного каркасу дослідження проблем прогнозування та запобігання злочинності в Україні у повоєнний період. Виконання зазначеного завдання не уявляється можливим без урахування впливу транзитивності сучасного українського суспільства на відповідну діяльність та аналізу статистичних «аномалій» окремих правопорушень саме в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну, які визначатимуть стан правопорядку й після настання миру (принаймні ще деякий час). Підтвердження власної думки знаходимо й у позиції Ю. В. Орлова, який пише: «Перебування України вже тривалий час у стані гострого збройного конфлікту змішаної, багатовимірної соціокультурної, суспільно-політичної етіології ставить на порядок денний питання про створення належних, науково обґрунтованих передумов, підготовленості до входження нашої країни у фазу переходу, постконфліктного транзиту до мирного життя»¹³.

Метою статті є спроба виділити фокуси проблеми запобігання злочинності у воєнний і повоєнний часи з урахуванням тих викликів і загроз, що, з одного боку, впливають на стан злочинності у країні, а з другого, є свідченням гострої фази транзитивності нашого суспільства.

¹ Головаха Є 'Українське суспільство: шляхи трансформації' (2016) 1–2 Український соціологічний журнал 26–30

² Горбань О В 'Феномен освіти в транзитивному суспільстві' (2015) 3 (44) Непереривна професійна освіта: теорія і практика 14–18

³ Зоська Я В, Стадник А Г, Кравченко Н Ю 'Транзитивне суспільство й організаційна культура: соціально-управлінський підхід' (2023) 100 Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики 48–63

⁴ Матвєєва Л Г *Транзитивність у правовій сфері: монографія* (Юрінком Інтер, 2015) 328

⁵ Орлов Ю В 'Фронтрна злочинність: поняття, ознаки' *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.): збірник тез доповідей на міжнародній науково-практичній конференції до 25-річчя створення університету (м. Харків, 22 листопада 2019 року)* 334–336; – 'Повоєнний транзит України: матриця криміногенних ризиків перехідного правосуддя' (2024) 2 (32) Вісник Кримінологічної асоціації України 180–231

⁶ Подп'ятнікова А Я 'Осмилення сутності транзитного потенціалу в теорії державного управління' (2012) 1 (6) Вісник Академії митної служби України. Серія «Державне управління» 17–24

⁷ Романюк О І '«Кінець транзитології» чи криза її первинної парадигми?» (2007) 2 Політичний менеджмент 3–15

⁸ Шаповал О П 'Феномен транзитивності в історії суспільно-економічної думки' (2011) 2 Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 178–182

⁹ Бандурка О М *Політична кримінологія: монографія* (Майдан, 2024) 334

¹⁰ Костенко О М 'Як запобігати війнам?' (2024) 7 Вісник Національної академії наук України 3–10

¹¹ Вербєнський М Г (ред) *Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції 2022 рік: монографія* (Юрінком Інтер, 2023) 388

¹² Lytvynov O 'Synergy of Criminology Space' (2023) 1(7) Archives of Criminology and Forensic Sciences 28–36

¹³ Орлова Ю В (ред) *Кримінологія (Загальна частина): навч. посіб* (ХНУВС, 2025) 426

Виклад основного матеріалу. Запозичений із математики термін «транзитивність», що у перекладі з латинської (*transitivus*) означає «перехідність»¹, сьогодні вживається багатьма науками для відображення стану перехідності, змінності та трансформації об'єктів, явищ або процесів у різних системах – від логічних і математичних структур до суспільних, політичних, економічних і культурних змін. Феномен «транзитивності» в ракурсі соціально-політичної організації суспільства активно почав досліджуватися в західній політології у 70-х роках ХХ ст. Це було пов'язано з розробкою теорії транзитології, яка досліджує процеси переходу від авторитарних режимів до режимів демократичних. У 1970 р. американським політологом Д. Растоу (Dankwart A. Rustow) запропоновано динамічну модель переходу до демократії (фактично політичної трансформації), що складалася з трьох фаз: підготовчої, фази прийняття рішень та фази закріплення². Описаний ним підхід став основою для подальших досліджень у сфері демократичних суспільних переходів.

Українське суспільство, безсумнівно, зазнало на себе всі можливі «хвилі» транзитивності, включаючи демократичні перетворення внаслідок руйнації радянського формату соціально-політичної та господарської організації, а також інтеграцію до європейського простору. До цього переліку маркерів транзитивності сьогодні, повторимося, додалися ще й випробування спочатку гібридною фазою війни, а потім й повномасштабною збройною агресією, через яку відбуваються глибокі інституційні перетворення у житті мільйонів українців. Крім того, у подальшому процеси транзитивності лише посилюватимуться з огляду на побудовану візію майбутнього та її втілення у реальність, адже справедливий мир потребуватиме неабияких зусиль не лише української сторони, а й всіх зацікавлених у міцному безпековому середовищі європейських країн.

Якщо звернутися до маркерів транзитивності, що є свідченням, з одного боку, нестабільності сьогоденної ситуації (яка, на жаль, має своїм наслідком погіршення якості правового стану суспільства), а з другого, – потенціалу для поступової трансформації старих інститутів, норм

та практик у прогресивному руслі, то ці маркери можна поділити на кілька груп. Так, маркери політичної транзитивності вбачаються в тому, що процес переходу України від радянської тоталітарної системи до демократичної моделі залишається незавершеним й дотепер через корупцію, вплив олігархату і зовнішні виклики, зокрема, російську агресію. У свою чергу, група маркерів економічної транзитивності проявляється в тому, що країна, перейшовши від планової економіки до ринкової, так й не змогла подолати проблеми залежності від сировинного експорту, нерівномірності розвитку регіонів та непослідовності економічних реформ. Маркери соціокультурної транзитивності даються взнаки через складні процеси відходу українців від радянського минулого, зміну цінностей та світогляду, відновлення національної ідентичності й історії тощо, що нерідко супроводжується відсутністю злагоди та виникненням конфліктних ситуацій між різними групами населення. Нарешті, турбулентним фактором процесу транзитивності сьогодні є група геополітичних маркерів, адже Україна знаходиться між двома цивілізаційними моделями – євроатлантичною інтеграцією та імперською «формулою» впливу РФ, що проявляється у військовій агресії та інформаційних атаках. Отже, неординарний за своїм характером чинник війни на транзитивність суспільства, пов'язану із переходом «від недемократичного (тоталітарного, авторитарного) до демократичного політичного режиму», нашаровує ще й «суспільний транзит від стану збройного конфлікту до миру»³. Сутність такого сплетення дуже влучно передається українськими кримінологами: «Перехідний період характеризується численними конфліктогенними, криміногенними ризиками, пов'язаними як із загрозами реставрації колишніх параметрів соціального розвитку, що призвели до конфлікту та/або утвердження недемократичного політичного режиму, розгортанням механізмів симуляції, імітації реформ, неефективністю допомоги жертвам конфлікту, репресій, сприянням уникненню відповідальності за правопорушення, так і з криміналізацією новітніх політичних, економічних, квазіправових інститутів, створенням нових передумов для нарощування соціальної напруженості, ворожнечі, агресивної фронтирності»⁴.

¹ Бусел В Т (ред) *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* (ВТФ «Перун», 2005) 1468

² Rustow Dankwart A 'Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model' (1970) 2 (3) *Comparative Politics* 1970 337–363.

³ Орлова Ю В (ред) *Кримінологія (Загальна частина): навч. посіб* (ХНУВС, 2025) 407

⁴

Уявляється, що аналіз криміногенної ситуації на етапі суспільної транзитивності найвищої фази складності, яку, без сумніву, переживає Україна сьогодні, є обов'язковою умовою для успішної реалізації завдань із запобігання злочинності й у повоєнний період.

За минулі роки у стані злочинності відбулися суттєві зміни й намітилися нові тренди, що потребує їх теоретичного осмислення та вжиття відповідних заходів у практичній площині. Отже, відмітимо ті трансформації криміногенного середовища, які, повторимося, впливатимуть на абрис системи запобігання злочинності в Україні сьогодні й у майбутньому.

По-перше, кримінально-правовою статистикою констатується безпрецедентне зростання кількості воєнних злочинів і так званих злочинів агресії, серед яких геноцид, примусова депортація цивільного населення, масові вбивства, катування, сексуальне насильство стосовно мирного населення та військовополонених, що вчиняються російськими військовослужбовцями, застосування забороненої зброї, а також пропаганда війни та прославлення (глюорифікація) ворога окремими громадянами України. До цього додаються систематичні обстріли житлових будинків та знищення цивільної інфраструктури (об'єктів енергетики, лікарень, шкіл, пожежних частин, офісних центрів тощо), руйнування культурних і релігійних пам'яток без військової необхідності як метод ведення бойових дій із боку агресора. Саме ці злочини сьогодні набули особливої масштабності й вимагають глибокого аналізу та невідкладних заходів реагування.

У 2022 і 2023 рр. зареєстрована рекордна кількість протиправних діянь, передбачених розділом XX Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку), – 62 128¹ і 62 667² діянь відповідно. У 2024 р. їх кількість скоротилася вдвічі, сягнувши 30 151³. Звісно ж, виникає за-

питання про причини такого скорочення. Уявляється, ймовірними причинами зменшення кількості цих злочинів у 2024 р. (порівняно з 2022–2023 рр.) стали одразу кілька чинників. Так, якщо у 2022 р. після вторгнення РФ в Україну відбулося масштабне вчинення воєнних злочинів на тимчасово окупованих територіях (Буча, Ірпін, Маріуполь, Ізюм та ін.), а у 2023 р. Україна проводила активні контрнаступальні операції, що супроводжувалися виявленням нових злочинів, зокрема масових поховань, катувань цивільного населення тощо, то у 2024 р. змінився характер бойових дій та відбулася стабілізація лінії фронту, коли активні бойові дії у вигляді масштабних наступів або окупації нових територій України з боку РФ змінилися на позиційну війну. Крім того, у перші місяці після звільнення українських територій особливо інтенсивно проводилося розслідування воєнних злочинів, зокрема, геноциду, і до 2024 р. документування масових злочинів на деокупованих територіях в основному завершилося.

Однак, недивлячись на очевидне скорочення фактів правопорушень, що кваліфікуються за розділом XX Особливої частини КК України, число останніх залишається все ще дуже великим, породжуючи сотні тисяч жертв, а також створюючи значне навантаження на національну систему кримінальної юстиції, що займається розслідуванням, документуванням і притягненням до відповідальності винних осіб.

По-друге, воєнний стан і перехідний період в Україні супроводжуються зростанням загроз національній безпеці. Ці загрози, що набувають вигляду злочинних діянь, призводять до дестабілізації ситуації в тилу, витоку стратегічно важливої інформації, підриву довіри суспільства до влади та в цілому до ослаблення обороноздатності країни. Причому, окрім традиційних злочинів, таких як державна зрада, заклики до повалення конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність, диверсія, шпигунство тощо, з'являються нові виклики. Зокрема, йдеться про різноманітні форми колабораціонізму та інформаційні маніпуляції у медіапросторі, серед яких: сприяння діяльності окупаційних адміністрацій, організація фейкових «референдумів» і виборчих кампаній на захоплених територіях, примусова паспортизація та співпраця українських громадян з окупантами в адміністративній, економічній, медійній та інших сферах, поширення російських наративів,

¹ 'Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р.' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (дата звернення: 12.05.2025)

² 'Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 р.' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (дата звернення: 12.05.2025)

³ 'Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 р.' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (дата звернення: 12.05.2025)

відкритий прояв підтримки агресора та ін. Так, у 2022 р. за розділом I Особливої частини України (Злочини проти основ національної безпеки) зареєстровано 17 422 злочини; у 2023 р. – 6 270; у 2024 р. – 5 998. Для порівняння, у 2021 р. кількість таких злочинів дорівнювалася 520 діям¹. У структурі всієї злочинності у 2022 р. ця група злочинів перемістилася з дев'ятнадцятої позиції на шосту, адже приріст злочинів проти основ національної безпеки сягнув 5 250% (!)

По-третє, зазнала змін й традиційна злочинність. Так, недивлячись на потужну кампанію мобілізаційних заходів серед чоловічого населення країни, продовження дії комендантської години, евакуаційні процеси та жорсткий контроль правоохоронних органів за розвитком криміногенної ситуації у цілому, число насильницьких і корисливих злочинів (зокрема, умисні вбивства, спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, крадіжки, грабежі, розбої та ін.) залишається на високому рівні. Як і раніше, пальму першості в усій злочинності тримають корисливі правопорушення. Так, якщо у 2022 р. відбулося відчутне їх зменшення на 29%, проте у 2023 р. число корисливих правопорушень знов збільшилося на 58%. І хоча у 2024 р. число корисливих правопорушень знов зменшилося на 25,7%, однак у ситуації, коли на кінець листопада 2024 р. за кордоном залишалася 5,2 млн українських біженців², подібна статистика є дуже показовою та такою, що свідчить про безумовне погіршення криміногенної обстановки у країні. Разом із тим спостерігається збільшення масштабів незаконного обігу зброї через велику кількість засобів військового призначення, що потрапляють у цивільний обіг, а так само розширення шахрайських схем, зокрема, махінацій із гуманітарною допомогою українській армії та цивільному населенню, «благодійних» зборів коштів на потреби оборони та виманювання грошей під виглядом допомоги переселенцям.

Якщо проаналізувати, наприклад, офіційну статистику за ст. 263 КК України (Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами), то простежується до-

волі відчутне зростання зазначених протиправних діянь. Так, у 2022 р. зафіксовано збільшення кількості аналізованих правопорушень (порівняно з роком минулим) на 16,4%³, у 2023 р. – на 17,9%⁴, у 2024 р. – на 57%⁵. Проте і ці цифри все одно не відбивають реальної ситуації. Адже велика кількість подібних випадків залишається латентною. І такій ситуації є цілком логічне пояснення. Після початку гібридної війни у 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення в 2022 р., у нашій державі істотно зросла кількість зброї, яка, повторимося, опинилася в руках цивільних осіб. Причин цьому багато. Це відбулося, зокрема, через масову роздачу зброї цивільному населенню в перші дні повномасштабного вторгнення рф в Україну для протидії диверсійно-розвідувальним групам та воєнним злочинцям, заволодіння трофейною зброєю, яку українці знаходять або забирають у ворога, тощо. До того ж через небезпеку війни та окупації українці почали частіше замислюватися про власну безпеку, що призвело до зростання кількості осіб, які бажають мати зброю для самозахисту. Не можна не відмітити, що деякі добровольці та військовослужбовці після виконання бойових завдань залишають собі зброю, що згодом потрапляє в нелегальний обіг. Такі випадки для прифронтового Харкова у перші місяці збройної агресії були «нормою». У результаті все перелічене вище створює серйозні загрози для громадської безпеки, сприяє зростанню рівня злочинності та ускладнює роботу правоохоронних органів.

По-четверте, свого «розквіту» зазнали економічно зумовлені злочини, що активізуються в періоди транзитивних криз, коли система державного контролю ослаблена, а дефіцит ресурсів створює сприятливе середовище для зловживань. Оборона держави і подальша відбудова України з масштабним відновленням її господарства, потреба модернізації багатьох соціальних інституцій, виконання інших, раніше не відомих українському соціуму завдань, є прямим свідченням того, що ми

¹ 'Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 р' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (дата звернення: 12.05.2025)

² 'За кордоном залишається 5,2 млн українських біженців' (Скільки Скільки?) <<https://skilky-skilky.info/za-kordonom-zalyshaetsia-5-2-mln-ukrainskykh-bizhentsiv/>> (дата звернення: 12.05.2025)

³ 'Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (дата звернення: 12.05.2025)

⁴ 'Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 р.' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (дата звернення: 12.05.2025)

⁵ 'Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 р.' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (дата звернення: 12.05.2025)

перебуваємо на одному зі складніших етапів транзитивності. У таких умовах зазначені злочини не лише поширюються, а й набирають особливого розмаху, завдаючи значних збитків державному бюджету та суспільству в цілому. Вже буденним явищем стали корупційні схеми при реконструкції зруйнованої інфраструктури, факти ухилення від сплати податків, нелегальний експорт критичних ресурсів, так зване мародерство не лише на окупованих, а й на звільнених територіях, контрабанда та нелегальний продаж (чорний ринок) військової амуніції, медикаментів, пального тощо. Так, фіксуються випадки, коли підрядники отримують державні кошти, але роботи виконуються неякісно або взагалі не завершуються. Перманентно трапляються гучні скандали з приводу завищення цін на ремонт доріг і житлового фонду у прифронтових регіонах, коли вартість матеріалів у звітах значно перевищує ринкову. Наприклад, нещодавно в АРМА повідомили про розшук 1,4 млрд грн, що були виведені через розкрадання коштів на ремонті доріг. За даними слідства, посадові особи та власники приватних компаній організували схему, при якій закуповували будівельні матеріали через підконтрольні фірми за завищеними цінами починаючи з травня 2020 р.¹

Наведемо ще приклади. За даними Державного бюро розслідувань, у 2022 р. внаслідок укладення експосадовцями Міністерства оборони України договорів про постачання речового майна для військових (бронежилетів, касок, одягу та інших речей для потреб ЗСУ) за завищеними цінами та низької якості державі завдано збитків на загальну суму понад 1,4 млрд грн.² І зовсім кричущими є факти, коли українські критичні ресурси (метал, вугілля, зерно, паливо та ін.) стають об'єктом незаконного вивезення за кордон. Один із показових випадків – вивезення через тимчасово окуповані території українського зерна, яке експортується до третіх країн під виглядом російського.³

¹ 'АРМА виявило 1,4 млрд гривень, розкрадених на ремонті доріг' (Судово-юридична газета) <<https://sud.ua/uk/news/ukraine/318996-arma-vuyavilo-14-mlrd-griven-razvorovannykh-na-remon-te-dorog>> (дата звернення: 12.05.2025)

² 'Закупівля неякісної амуніції для ЗСУ: справу Шаповалова та Хмельницького передали до суду' (Ukrinform) <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3853303-zakupivla-neakisnoi-amunicii-dla-zsu-spravu-sapovalova-ta-hmelnickogo-peredali-do-sudu.html>> (дата звернення: 12.05.2025)

³ Степура А. 'Російські окупанти планують вивозити через порт Маріуполя до 12 млн тонн сировини та зерна на рік' (Суспільне Новини) <<https://susplne.media/donbas/982427-rosijski>

Отже, економічні злочини в умовах війни не лише шкодять бюджету та економіці, а й безпосередньо загрожують обороноздатності нашої країни.

По-п'яте, з початком повномасштабного вторгнення рф в Україну кібератаки стали невід'ємною складовою гібридної війни, що має за мету дестабілізацію діяльності державних і громадських інституцій, завдання шкоди об'єктам критичної інфраструктури та підірив морального духу населення. Це може супроводжуватися кібершахрайством із банківськими рахунками, кібершпиунством і збором даних, інформаційними диверсіями у вигляді інформаційно-психологічних спеціальних операцій із метою поширення неправдивих заяв від імені влади, дезінформації щодо військових дій та дискредитації української армії, влади, волонтерів та ін. Прикладом може стати масштабна кібератака рф на державні українські реєстри у грудні 2024 р., що призвело до тимчасового призупинення їх роботи. Це торкнулося критично важливих даних, таких як реєстрація народжень, смертей, шлюбів та власності⁴. Крім того, у березні 2025 р. державна компанія «Укрзалізниця» зазнала значної кібератаки, яка порушила роботу онлайн-сервісів для пасажирських та вантажних перевезень⁵. Крім того, агресор активно використовує інформаційно-психологічні спеціальні операції для впливу на емоції та поведінку українців, посилення панічних настроїв та ін. Так, перед деякими суспільно значущими датами, такими як, наприклад, 9 травня чи 24 серпня, часто поширюються повідомлення про нібито заплановані масовані обстріли, що спрямовані на створення обстановки паніки серед українського населення.

Таким чином, в умовах гібридної війни кіберпростір стає ще одним полем бою, де вирішується доля інформаційної безпеки та стійкості Української держави.

okupanti-planuut-vivoziti-cerez-port-mariupola-do-12-mln-tonn-sirovini-ta-zerna-na-rik.> (дата звернення: 12.05.2025)

⁴ Russia conducted mass cyberattack on Ukraine's state registries, deputy PM says' (Reuters. December 20, 2024) <https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/russia-conducted-mass-cyber-attack-ukraines-state-registries-deputy-pm-says-2024-12-19/?utm_source=chatgpt.com> (дата звернення: 12.05.2025)

⁵ 'Ukraine state railway says online services partially restored after cyber attack' (Reuters. March 27, 2025) <https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/ukraine-state-railway-says-online-services-partially-restored-after-cyber-attack-2025-03-27/?utm_source=chatgpt.com> (дата звернення: 12.05.2025)

По-шосте, окремо слід наголосити на зміні соціального портрету правопорушників. На превеликий жаль, надалі лише збільшуватиметься кількість кримінально караних діянь, що вчинятимуться військовослужбовцями. Від початку повномасштабної агресії РФ проти України проблема дезертирства і самовільного залишення військової частини або місця служби набула особливої гостроти як у соціальному, так і в правовому вимірах. Сьогодні ця проблема через масштаб її проявів постійно привертає увагу українського суспільства, викликаючи велике занепокоєння. Принагідно зауважимо, що за часів незалежності України жоден вид злочинних діянь не зазнавав такого стрибка у кількісних показниках: у 2022 р. приріст випадків самовільного залишення частини зафіксований на рівні 204,9%, а дезертирства – на рівні 2 647,0% (!).

Отже, всі ці та інші питання потребують свого принципового обговорення вже сьогодні, щоб своєчасно виробити стратегію подолання всіх або принаймні більшості кримінальних загроз, якими у теперішній час перенасичене наше суспільство.

З урахуванням перелічених привідних обставин, що безпосередньо впливають на стан злочинності в країні, та тих чинників, характер дії яких є добре відомим, можна виділити певні особливості, якими відмічатиметься діяльність суб'єктів запобігання як на сучасному оборонному етапі життя нашої країни, так й у період її відновлення. Визначимо ці особливості.

Насамперед серед таких особливостей слід вказати на *організаційно-територіальний підхід* до групування заходів запобігання. Справа в тому, що запобігання правопорушенням, припустимо, на деокупованих українських територіях і в тих районах, що наближені до лінії боєзйткнення або навіть знаходяться на значній відстані від лінії вогню, має свої відмінності. Ці відмінності пов'язуватимуться з видовим характером правопорушень, особливостями їх викриття й розслідування, ресоціалізаційними заходами як частиною превенції повторних протиправних ексцесів. До того ж на деокупованих територіях процес відновлення діяльності органів кримінальної юстиції пов'язується із належним організаційно-технічним і нормативно-правовим забезпеченням діяльності цих органів щодо виявлення і фіксації кримінальних правопорушень, зумовлених збройною агресією РФ проти України, так само як і загально-

кримінальних злочинів, що належать до так званої традиційної злочинності. Справа в тому, що в організаційно-технічному плані перш за все необхідно поновити спроможність органів кримінальної юстиції (які були тимчасово переміщені на підконтрольні Україні території) здійснювати свої функції із розслідування злочинів на деокупованих територіях. Для цього необхідно: надати їм приміщення в будівлях, що придатні для експлуатації і реалізації відповідних завдань; заповнити втрати кадрового складу; забезпечити особовий склад житлом, транспортом, засобами зв'язку, можливо, охороною і т.д.; створити оперативно-слідчі групи, діяльність яких спрямовується на виявлення та документування кримінальних правопорушень, вчинених під час окупації як з боку армії окупантів, так і з боку громадян України; поновити кримінальні провадження, які внаслідок різних причин не закінчені та були залишені в захоплених окупантами приміщеннях; задокументувати й здійснити розслідування злочинів, учинених під час окупації тієї чи іншої території, тощо.

Що стосується нормативно-правового забезпечення протидії злочинності наведемо лише один приклад. Сьогодні стало можливим відновлення матеріалів кримінальних проваджень, які були відкриті до війни і які не завершено. Наразі до КПК України Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення положень про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, скасування запобіжного заходу для проходження військової служби в умовах воєнного часу»¹ внесено відповідні зміни. Сутність цих змін полягає в тому, що відтепер у законі передбачена можливість відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження не лише, яке не завершилося направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду, а й матеріалів кримінального провадження, в якому обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від

¹ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення положень про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, скасування запобіжного заходу для проходження військової служби в умовах воєнного часу: Закон України від 16 листопада 2022 р. №2751-IX. *Урядовий кур'єр*. 2022. 14 груд. №264.

кримінальної відповідальності направлено до суду, проте підготовче судове засідання не відбулося; судовий розгляд розпочато, проте рішення суду за результатами його розгляду не ухвалено; судом ухвалено рішення, проте воно не набрало законної сили.

Ці та багато інших аспектів організаційно-територіального підходу до групування заходів запобігання авторкою було озвучено ще наприкінці 2023 р. на науково-практичному семінарі «Проблеми відновлення, забезпечення правопорядку та безпеки на деокупованих територіях України», що організовувався Національною академією Служби безпеки України, Державною науковою установою «Інститут інформації, безпеки і права», Апаратом Верховної Ради України та ін.

Ще одна особливість запобігання злочинності у транзитивному українському суспільстві пов'язується із суто *людським чинником*. Йдеться про відчутний в умовах воєнного стану дефіцит кадрів у правоохоронній системі, що утворився через необхідність виконання завдань оборонного характеру. Наприклад, повідомляється, що Національна поліція України опинилася на межі кадрового колапсу, змушуючи її керівництво відчайдушно шукати нових кандидатів буквально по всій країні. Харків, зокрема, став епіцентром цієї боротьби за нові кадри¹.

З огляду на це вкрай важливо опрацювати і запропонувати системні механізми як залучення фахівців із питань правоохоронної діяльності, так і підготовки нових кадрів відповідної кваліфікації. У світлі кризи кримінологічної науки, ознаки якої влучно наводяться В. І. Шакуном у його публікації «Толерантне ставлення суспільства до злочинності – це, скоріше за все, прояв його небезпечної хвороби...»², толерування правопорушень вже не можна розцінювати як лише фактор стомленості суспільства від війни. Адже це є тривожним симптомом, що сигналізує про послаблення інституційного потенціалу держави. Саме тому на перетині знань із кримінології, психології, державно-

го управління, педагогіки та ін. постає завдання щодо вироблення міждисциплінарної стратегії кадрового забезпечення правоохоронних органів. До того ж сам час «обирає» кримінологів: невдовзі затребуваність кримінологів суспільством буде надзвичайною, оскільки злочинність, якщо нічого не зміниться, буде дихати нам у потилицю.

Безумовно, особливістю запобіжної діяльності у суспільстві з ознаками транзитивності є й відповідна *політична воля* у плані реалізації завдань з приборкання злочинності, котра (злочинність) вважається найнебезпечнішою проблемою після проблеми організації оборони країни та подолання наслідків війни. В якомусь сенсі сьогодні злочинність й сама є наслідком війни. Принаймні чимало її проявів симбіотують із війною та паразитують на її наслідках. Отже, саме від наявності або відсутності політичної волі залежить те, чи стане протидія злочинності простою декларацією, або ж вона (протидія) набуватиме характеру реальних дій, починаючи з ухвалення стратегічних рішень та адекватного фінансування і закінчуючи грамотним реформуванням правоохоронної системи та послідовним впровадженням принципу верховенства права. При цьому, як справедливо зауважує В. І. Шаkun, приступаючи до реалізації Плану відновлення України, влада повинна враховувати помилки попередніх невдалих реформ й спиратися на науково обґрунтовані рекомендації, національні традиції та успішний апробований зарубіжний досвід, розробляти стратегії попередження злочинності, які враховують національний контекст, у тому числі шляхом формування серед населення культури законності, пізнання культурного розмаїття, заснованого на повазі до верховенства права³.

Таким чином, у транзитивному суспільстві, в якому відбувається переоцінка багатьох базових цінностей, а державні інституції перманентно перебувають у зоні кризи довіри, політична воля стає лакмусовим папірцем щирості намірів державної влади.

Серед особливостей діяльності із запобігання злочинності на аналізованому етапі розвитку суспільства неабияке значення має *надійне й своєчасне забезпечення цієї діяльності відповідною інформацією*, джерелами якої мають бути не лише офіційні статистичні відомості, а й дані кримінологічних і соціологічних досліджень, матеріали поглибленого медіа-аналізу, результати зрізу суспіль-

¹ Іщенко О 'Кадрова криза у поліції: відчайдушний набір чи нова хвиля проблем' (ФАКТ) <<https://fact-news.com.ua/kadrova-kryza-u-politsii-vidchaydushniy-nabir-chi-nova-hvilya-problem>> (дата звернення: 12.05.2025)

² Шаkun В І 'Толерантне ставлення суспільства до злочинності – це, скоріше за все, прояв його небезпечної хвороби' (LexInform) <<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vasyl-shakun-tolerantne-stavlennya-suspilstva-do-zlochynnosti-tse-skorishe-za-vse-proyav-jogo-nebezpechnoyi-hvoroby/>> (дата звернення: 12.05.2025)

них настроїв, думка досвідчених експертів тощо. Таке відповідальне ставлення до створення інформаційної моделі злочинності сьогодні пояснюється тим, що українське суспільство потерпає від інформаніпуляцій високої інтенсивності й сили (фейки, дезінформація, ПСГО, ненавмисне перекручування інформації з боку медіа як спосіб залучення уваги читачської аудиторії, «фахові» псевдорозбори ситуацій та ін.). Тема злочинності як одна з найчутливіших ділянок інфосегменту життя найбільш «потерпає» від перелічених маніпуляцій. Тому забезпечення практики запобігання злочинності надійною інформаційною моделлю, що відбиває дійсний стан справ у зазначеній площині та визначає подальший рух цієї практики, по-перше, має сприйматися як *modus operandi* під час прийняття будь-яких рішень у сфері запобігання злочинності, а, по-друге, спрямовуватися на нейтралізацію низки негативних аспектів, що лише шкодять цій справі, як-от: фрагментованість баз даних, некваліфікована аналітика, маніпуляції з боку деяких джерел інфопростору на проблематиці злочинності тощо.

Нарешті, ще одна особливість запобігання злочинності на етапі проходження українського суспільства через транзитивний коридор пов'язується зі значними *структурними трансформаціями державних і суспільних інституцій*, що є необхідною умовою модернізації всієї системи запобіжної діяльності. Трансформаційні процеси, особливо в останні десять років, як відомо, знайшли свій відбиток, зокрема, у реформуванні Національної поліції, створенні антикорупційних органів (НАБУ, САП, ВАКС), проведенні судової реформи та цифровізації правосуддя, гармонізації інституційних практик і чинного законодавства з європейськими стандартами тощо. Разом із тим повномасштабне вторгнення РФ в Україну наклало свій відбиток на темпи і напрями подальших реформаційних процесів, адже з'явилися нові виклики, як-от: воєнні злочини, колабораціонізм, глорифікація ворога, військова злочинність, торгівля зброєю, збільшення числа правопорушників-військовослужбовців та ін., що вимагає адаптації як законодавчих, так і правозастосовних механізмів відповідної реакції на ці прояви. У свою чергу, кардинальна зміна кримінальної картини в країні стала своєрідним каталізатором для виникнення нових форм взаємодії силових відомств із добровільними формуваннями та окремими громадянами. До того ж, як уже було

зазначено вище, суб'єкти запобігання вимушені діяти в умовах обмежених матеріальних ресурсів, нестачі кадрів і психологічного виснаження суспільства. Все це потребує серйозного перезавантаження системи запобіжної діяльності, яке повинно спиратися не лише на реформаторські ініціативи як такі, а й на системну переоцінку ролі держави, суспільства і кожного громадянина у формуванні безпечного середовища, вільного від злочинності.

Висновки. Запобігання злочинності в Україні на сучасному етапі її розвитку має свої особливості, котрі зумовлюються об'єктивними чинниками. По-перше, українське суспільство все ще перебуває у стані транзитивного руху від пострадянської авторитарної архітектоники суспільного життя та системи господарювання до демократичної євроінтегрованої моделі. Сьогодні цей стан, який супроводжується хронічними кризами, ускладнюється ще й війною, що не може не відбиватися на протидії злочинності, вимагаючи нових стратегічних підходів і рішень. По-друге, наслідки війни впливатимуть на криміногенну ситуацію транзитивного українського суспільства ще тривалий час і після завершення бойових дій. Тому система запобігання злочинності повинна будуватися з урахуванням двох аспектів: 1) особливостей транзитивності суспільства як соціального явища в національному контексті та 2) конкретних практичних кроків, адаптованих до українських реалій і сучасних викликів, якими супроводжуються ці реалії. По-третє, переформатування підходів до запобігання злочинності не може бути відкладеним, адже держава перебуває у складній системі координат – між війною, євроінтеграцією та перманентними внутрішніми соціальними трансформаціями з невизначеним нерідко вектором руху. Тому зволікання із розв'язанням цих завдань лише ускладнюватиме криміногенну ситуацію у суспільстві.

2. Сучасними криміногенними загрозами, що виявляються наслідком транзитивності та збройної агресії РФ проти України і на які насамперед має спрямовуватися рефлексія всього запобіжного арсеналу суспільства, є: безпрецедентне зростання злочинів агресії, злочинів проти людяності, масових порушень прав цивільного населення на окупованих територіях; різке зростання злочинів проти національної безпеки (державна зрада, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, колабораціонізм,

диверсія, шпигунство та ін.); висока частка у так званій традиційній злочинності насильницьких і корисливих правопорушень, попри контроль, котрим супроводжується режим воєнного стану; небувалий за обсягом обіг зброї, яка потрапляє до цивільного сектору; махінації із державними закупівлями, різноманітні тіньові схеми, корупція у сфері відбудови народного господарства, контрабанда та ін.; активне ведення ворогом інформаційно-психологічної війни, спрямованої на дестабілізацію українського суспільства та його соціальних інституцій; зростання кількості правопорушень, вчинених військовослужбовцями (ухилення від виконання військового обов'язку, насильницькі злочини, незаконне зберігання зброї та ін.); тощо.

3. У теперішній час Україна перебуває у найскладнішій зоні турбулентності, яка тільки може існувати під час руху транзитивним, умовно кажучи, коридором. Прояви цієї турбулентності (режим воєнного стану, інституційна нестабільність через кадрову кризу, не зовсім вдалі спроби провести реформування в умовах обмеженого людського та матеріального потенціалу, кримінальна активність, складна міжнародна обстановка та ін.) вимагають

свого глибокого осмислення з тим, щоб стратегія запобігання злочинності була реальною, науково обґрунтованою, політично схваленою та соціально вмотивованою. До особливостей запобігання злочинності (насамперед в умовах режиму воєнного стану) слід віднести: а) просторову диференціацію заходів, що вживатимуться на деокупованих територіях, у прифронтових зонах і віддалених від лінії фронту регіонах; б) адаптацію нормативно-правових механізмів до потреб воєнної реальності та завдань повоєнного часу; в) врахування фактору великого дефіциту досвідчених кадрів у правоохоронній системі; г) виявлення неухильної політичної волі, без якої неможливо подолати будь-які криміногенні ризики, котрі до того ж симбіотують із війною; д) спирання на об'єктивну інформаційну модель злочинності, що базується не лише на відомостях офіційної статистики, а й на аналітиці, експертних оцінках, медіа-аналізі та результатах фундаментальних наукових досліджень; е) модернізацію системи соціальних інституцій запобігання злочинності, що спиратиметься на синергію між державою, суспільством і громадянами в побудові безпечного середовища.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy shchodo utochnennia polozhen pro vidnovlennia vtrachenikh materialiv kryminalnogo provadzhennia, skasuvannia zapobizhnogo zakhodu dlia prokhodzhennia viiskovoi sluzhbi v umovakh voiennoho chasu: Zakon Ukrainy vid 16 lystopada 2022 r. № 2751-IX. Uriadovyi kurier. 2022. 14 hrud. № 264 (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

1. Bandurka O M *Politychna kryminolohiia: monohrafiia* [Political Criminology: Monograph] (Maidan, 2024) 334 (in Ukrainian)
2. Huntington Samuel P *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman: University of Oklahoma Press, 1991) 366 (in English)
3. Kuzio T *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War* (Abingon: Routledge, 2022) 280 (in English)
4. Matvieieva L H *Tranzytyvnist u pravovii sferi: monohrafiia* [Transitivity in the legal sphere: monograph] (Iurinkom Inter, 2015) 328 (in Ukrainian)

Edited books

5. Busel V T (red) *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)* [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (with addendums and additions)] (VTF «Perun», 2005) 1728 (in Ukrainian)
6. Orlova Yu V (red) *Kryminolohiia (Zahalna chastyna): navch. posib* [Criminology (General part): textbook] (KhNUVS, 2025) 616 (in Ukrainian)
7. Verbenskyi M H (red) *Kryminalna sytuatsiia v Ukraini v umovakh viiny: osnovni tendentsii 2022 rik: monohrafiia* [Criminal situation in Ukraine during wartime: main trends 2022: monograph] (Iurfnkom Inter, 20233) 388 (in Ukrainian)

Non-authored books

8. *Theoretical and Comparative Perspectives on Nationalism: New Directions in Cross-Cultural and Post-Communist*

Studies. Soviet and Post-Soviet Politics and Society (Hannover: Ibidem-Verlag, 2007) 436 (in English)

Journal articles

9. Balanovskiy Ya 'Iavysheche sotsialnoi tranzytyvnosti – chynnyk temporalnoi marhinalnosti suspilstva' [The phenomenon of social transitivity is a factor of temporal marginality of society] (2018) 7 Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy 289–297 (in Ukrainian)
10. Dimitrova R, Musso P, Naudé L, Zahaj S, Solcova I P, Stefenel D, Uka F, Jordanov V, Jordanov E, & Tavel P 'National collective identity in transitional societies: Salience and relations to life satisfaction for youth in South Africa, Albania, Bulgaria, the Czech Republic, Kosovo and Romania' (2017) 27 (2) Journal of Psychology in Africa 150–158 (in English)
11. Exeter J, Fries S 'The Post-Communist Transition: Patterns and Prospects' (1998) Sep 1 35 (3) Finance and Development 26–29 (in English)
12. Holovakha Ye 'Ukrainske suspilstvo: shliakhy transformatsii' [Ukrainian society: ways of transformation] (2016) 1–2 Ukrainyskiy sotsiologichnyi zhurnal 26–30 (in Ukrainian)
13. Horban O V 'Fenomen osvity v tranzytyvnomu suspilstvi' [The phenomenon of education in a transitional society] (2015) 3 (44) Nepreryvna profesiina osvita: teoriia i praktyka 14–18 (in Ukrainian)
14. Kostenko O M 'Iak zapobihaty viinam?' [How to prevent wars?] (2024) 7 Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy 3–10 (in Ukrainian)
15. Lytvynov O 'Synergy of Criminology Space' (2023) 1(7) Archives of Criminology and Forensic Sciences 28–36 (in English)
16. McFaul M 'The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World' (2002) 54 (2) World Politics 212–244 (in English)
17. Orlov Yu V 'Postmoderna kryminolohiia: osnovni hnoseologichni oriientyry' [Postmodern criminology: basic epistemological guidelines] (2019) 2 (21) Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 13–24 (in Ukrainian)
18. – 'Povoiennyi tranzyt Ukrainy: matrytsia kryminohennykh ryzykiv perekhidnoho pravosuddia' [Ukraine's post-war transit: a matrix of criminogenic risks of transitional justice] (2024) 2 (32) Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 180–231 (in Ukrainian)
19. Podpiatnikova A Ya 'Osmyslennia sutnosti tranzytnoho potentsialu v teorii derzhavnoho upravlinnia (2012) 1 (6) Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriia «Derzhavne upravlinnia» 17–24 (in Ukrainian)
20. Pye Lucian W 'Societies in Transition' (1965) 13 (4) 1 Economic Development and Cultural Change 489–491 (in English)
21. Rustow Dankwart A 'Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model' (1970) 2 (3) Comparative Politics 1970 337–363 (in English)
22. Romaniuk O I '«Kinets tranzytolohii» chy kryza yii pervynnoi paradyhmy?' [The «end of transitology» or the crisis of its primary paradigm?] (2007) 2 Politychnyi menedzhment 3–15 (in Ukrainian)
23. Schmitter P C, Karl T L 'The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go' (1994) 53 (1) Slavic Review 173–185 (in English)
24. Shapoval O P 'Fenomen tranzytyvnosti v istorii suspilno-ekonomichnoi dumky' [The phenomenon of transitivity in the history of socio-economic thought] (2011) 2 Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika. 178–182 (in Ukrainian)
25. Zoska Ya V, Stadnyk A H, Kravchenko N Yu 'Tranzytyvne suspilstvo y orhanizatsiina kultura: sotsialno-upravlinskyi pidkhid' [Transitive society and organizational culture: a social-managerial approach] (2023) 100 Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky 48–63 (in Ukrainian)

Thesis abstract

26. Matvieieva L H 'Tranzytyvnist u pravovii sferi: zahalnoteoretychne doslidzhennia' [Transitivity in the legal sphere: a general theoretical study] (avtorief d-ra yuryd nauk Odeskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2016) 42 (in Ukrainian)

Conference papers

27. Orlov Yu V 'Frontyryna zlochynnist: poniattia, oznaky' [Frontier crime: concept, signs] *Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav: 25 rokiv dosvidu ta pohliad u maibutnie (1994–2019 rr.): zbirnyk tez dopovidei na mizhnarodnii naukovopraktychnii konferentsii do 25-richchia stvorennia universytetu (m. Kharkiv, 22 lystopada 2019 roku)* 334–336 (in Ukrainian)
28. Batoryhareieva V S 'Vitalne slovo uchasykam «kruhloho stolu»' [Welcome speech to the participants of the round table] *Henotsyd v Ukraini: problemy dokazuvannia ta pokarannia: materialy mizhnar. nauk.-prakt. kruhloho stolu*

(m. Kharkiv, 17 hrud. 2024 r.) 8–10 (in Ukrainian)

Websites

29. 'ARMA vyiavlylo 1,4 mlrd hryven, rozkradenykh na remonti dorih' [ARMA discovered 1.4 billion hryvnias stolen from road repairs] (Sudovo-yurydychna hazeta) <<https://sud.ua/uk/news/ukraine/318996-arma-vyyavilo-14-mlrd-griven-razvorovannykh-na-remonte-dorog>> (in Ukrainian)
30. 'Iedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2022 r' [Unified report on persons who committed criminal offenses for January-December 2022] (Ofis Heneralnoho prokurora) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (in Ukrainian)
31. 'Iedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2023 r.' [Unified report on persons who committed criminal offenses for January-December 2023] (Ofis Heneralnoho prokurora) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (in Ukrainian)
32. 'Iedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2024 r.' [Unified report on persons who committed criminal offenses for January-December 2024] (Ofis Heneralnoho prokurora) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (in Ukrainian)
33. 'Iedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2021 r' [Unified report on persons who committed criminal offenses for January-December 2021] (Ofis Heneralnoho prokurora) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>> (in Ukrainian)
34. Ishchenko O 'Kadrova kryza u politsii: vidchaidushnyi nabir chy nova khvylia problem' [Police personnel crisis: desperate recruitment or a new wave of problems] (FAKT) <<https://fact-news.com.ua/kadrova-kriza-u-politsii-vidchaidushnyi-nabir-chi-nova-hvylia-problem>> (in Ukrainian)
35. Russia conducted mass cyberattack on Ukraine's state registries, deputy PM says' (Reuters. December 20, 2024) <https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/russia-conducted-mass-cyber-attack-ukraines-state-registries-deputy-pm-says-2024-12-19/?utm_source=chatgpt.com> (in English)
36. Stepura A 'Rosiiski okupanty planuiut vyvozyty cherez port Mariupolia do 12 mln tonn syrovyny ta zerna na rik' [Russian occupiers plan to export up to 12 million tons of raw materials and grain per year through the port of Mariupol] (Suspilne Novyny) <<https://suspilne.media/donbas/982427-rosijski-okupanti-planuut-vivoziti-cerez-port-mariupola-do-12-mln-tonn-sirovini-ta-zerna-na-rik>> (in Ukrainian)
37. Shakun V I 'Tolerantne stavlennia suspilstva do zlochynnosti – tse, skorishe za vse, proiav yoho nebezpechnoi khvoroby' [Society's tolerant attitude towards crime is, most likely, a manifestation of its dangerous disease.] (LexInform) <<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vasyl-shakun-tolerantne-stavlennya-suspilstva-do-zlochynnosti-tse-skorishe-za-vse-proyav-jogo-nebezpechnoyi-hvoroby/>> (in Ukrainian)
38. 'Ukraine state railway says online services partially restored after cyber attack' (Reuters. March 27, 2025) <https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/ukraine-state-railway-says-online-services-partially-restored-after-cyber-attack-2025-03-27/?utm_source=chatgpt.com> (in English)
39. 'Za kordonom zalyshaietsia 5,2 mln ukrainskykh bizhentsiv' [5.2 million Ukrainian refugees remain abroad] (Skilky Skilky?) <<https://skilky-skilky.info/za-kordonom-zalyshaietsia-5-2-mln-ukrainskykh-bizhentsiv/>> (in Ukrainian)
40. 'Zakupivlia neiakisnoi amunitsii dlia ZSU: spravu Shapovalova ta Khmelnytskoho peredaly do sudu' [Procurement of low-quality ammunition for the Armed Forces of Ukraine: the case of Shapovalov and Khmelnytsky was referred to court] (Ukrinform) <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3853303-zakupivla-neiakisnoi-amunicii-dla-zsu-spravu-sapovalova-ta-hmelnickogo-peredali-do-sudu.html>> (in Ukrainian)

Батиргарєєва В. С.

Особливості запобігання злочинності у сучасному транзитивному суспільстві України

Статтю присвячено визначенню основних проблем, якими характеризується запобігання злочинності в Україні в умовах транзитивності суспільства. При цьому наголошується, що особливістю української транзитивності є нашарування на комплекс «звичайних» маркерів цього процесу ще й транзиту суспільства від стану збройного конфлікту до миру. Таке переплетення транзитивних рухів здійснює неабиякий вплив на криміногенну ситуацію в країні.

У статті підкреслюється, що обов'язковою умовою для успішного розв'язання завдань у сфері запобіжної діяльності у повоєнний період є аналіз криміногенної ситуації на етапі суспільної транзитивності найвищої фази складності, через яку сьогодні проходить Україна. У теперішній час криміногенну ситуацію визначають насамперед ті небезпечні загрози, що є наслідком перехідного періоду та збройної агресії РФ проти України. До та-

ких у статті віднесено: безпрецедентне зростання злочинів агресії, злочинів проти людяності та масових порушень прав цивільних осіб на окупованих територіях, різкий підйом злочинів проти національної безпеки, значну кількість насильницьких і майнових правопорушень, неконтрольоване поширення зброї серед населення, махінації в державних закупівлях, тіньові схеми, корупцію у відновленні економіки, контрабанду та інші економічні злочини, правопорушення, вчинені військовослужбовцями, включаючи ухилення від військової служби, насильницькі злочини та незаконне зберігання зброї. Небезпечним чинником так само є й активна інформаційно-психологічна війна, яку веде ворог з метою дестабілізації українського суспільства та його інститутів.

Авторка статті робить висновок, що запобігання злочинності, особливо під час воєнного стану, характеризується такими особливостями, як: 1) відмінність запобіжних заходів залежно від специфіки території; 2) правова адаптивність заходів запобігання до потреб воєнної реальності та завдань повоєнного часу; 3) значний брак кваліфікованих фахівців у правоохоронних органах; 4) політична рішучість у протидії криміногенним загрозам; 5) інформаційна обґрунтованість діяльності із вживання запобіжних заходів; 6) модернізація системи соціальних інституцій запобігання злочинності як результат взаємодії між державою, суспільством та громадянами.

Ключові слова: злочинність, запобігання злочинності, транзитивне суспільство, режим воєнного стану, війна.

Batyrgareieva Vladyslava

The features of crime prevention in the modern transitional society of Ukraine.

The article is devoted to identifying the main problems that characterize crime prevention in Ukraine in the context of a transitive society. At the same time, it is emphasized that a feature of Ukrainian transitivity is the layering of the complex of «usual» markers of this process, as well as the transit of society from a state of armed conflict to peace. This intertwining of transitive movements has a significant impact on the criminogenic situation in the country.

The article emphasizes that a prerequisite for the successful solution of tasks in the field of preventive activities in the post-war period is the analysis of the criminogenic situation at the stage of social transitivity of the highest phase of complexity, through which Ukraine is passing today. At present, the criminogenic situation is determined primarily by those dangerous threats that are a consequence of the transition period and the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The article includes the following: an unprecedented increase in crimes of aggression, crimes against humanity and mass violations of the rights of civilians in the occupied territories, a sharp rise in crimes against national security, a significant number of violent and property offenses, uncontrolled spread of weapons among the population, fraud in public procurement, shadow schemes, corruption in the restoration of the economy, smuggling and other economic crimes, offenses committed by military personnel, including evasion of military service, violent crimes and illegal possession of weapons. Another dangerous factor is the active information and psychological warfare waged by the enemy with the aim of destabilizing Ukrainian society and its institutions.

The author of the article concludes that crime prevention, especially during martial law, is characterized by such features as: 1) the difference in preventive measures depending on the specifics of the territory; 2) the legal adaptability of preventive measures to the needs of military reality and the tasks of the post-war period; 3) a significant shortage of qualified specialists in law enforcement agencies; 4) political determination in countering criminogenic threats; 5) informational validity of activities to take preventive measures; 6) modernization of the system of social institutions for crime prevention as a result of interaction between the state, society and citizens.

Keywords: criminality, crime prevention, transitional society, martial law, war.

Стаття надійшла до редакції: 25.05.2025 р.

Прийнята до друку: 20.06.2025 р.